

9. *Spysok vydan, spriamovanykh na vykryttia reaktsiinoi suti mizhnarodnoho sionizmu ta antyradianskoi sionistskoi propahandy [List of publications aimed at exposing the reactionary nature of international Zionism and anti-Soviet Zionist propaganda].* TsDAHO. F. 1. Op. 25. Spr. 1883. Ark. 25-28.

10. *Spysok literatury, spriamovanoi proty sionizmu, vypushchenoi vydavnytstvamy respubliky protiahom 1975-1978 rokiv [References of literature directed against Zionism, published by the publishers of the republic during 1975-1978].* TsDAHO. F. 1. Op. 25. Spr. 1883. Ark. 22-24.

11. *Spravka ob izdaniі literatury po voprosam kritiki mezhdunarodnogo sionizma [Help on the publication of literature on the criticism of international Zionism].* TsDAGO. F. 1. Op. 25. Spr. 1883. Ark. 21.

12. *Fondy naukovoі biblioteki Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Periodychni vydannia, 1812–2012 rr. [Funds of the National University University Library of Law «The Legal Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise». Periodical vision, 1812–2012 pp.].* URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/1395>

13. Shevchuk, Zh.A. (2001). *Movna polityka v Ukraini (kinets 50-kh – pochatok 90-kh rr. KhKh st.) [Language policy in Ukraine (late 50's - early 90's of the twentieth century).]* Dys. na zdobut. nauk. stupenia kand. ist. nauk za spets.: 07.00.01. – «Istoriia Ukrainy». Kyiv

14. Yarmolenko, M. (2012). *Movna polityka v URSS u 40-80-kh rokakh XX stolittia [Language policy in the Ukrainian Soviet Socialist Republic in the 40-80 years of the XX century].* *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*, 3 (65), 365-377.

Одержано 02.04.2019.

УДК 94 (477)
«1985/1991»:378.015.31:316.64

DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3567-2019-45-75-80>

Міранович Владислав,
аспірант I року навчання кафедри історії та
культури України
miranovich_vlad@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-3704-1637>
Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди», вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл.,
Україна, 08401

Miranovych Vladyslav,
Graduate Student of the 1st year of studying
the Department of History and Culture of
Ukraine
miranovich_vlad@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-3704-1637>
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University, 30,
Sukhomlynsky Str.,
Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region,
Ukraine, 08401

ФОРМУВАННЯ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ УКРАЇНСЬКОЇ РСР У ПЕРІОД ПЕРЕБУДОВИ (1985-1991 РР.)

У статті відображено вплив радянської ідеології на студентську молодь, передумови і тенденції формування громадянської активності студентства України в період перебудови, а також створення і діяльність студентських об'єднань.

Проаналізовано підходи партійно-комсомольських структур до молодіжних ініціатив та наслідки їх реалізації.

У період перебудови почалося відродження суспільства, піднесення національної свідомості, що мало суттєвий вплив на студентську молодь. З одного боку, вищі начальні заклади все ще перебували під тиском комсомолу та радянської влади. З другого, – в умовах «гласності» та «демократизації» неформальні молодіжні організації почали брати ініціативу, що фактично зумовило занепад комсомольських спілок. Суспільно-політична активність студентства була спрямована на докорінне оновлення радянського суспільства.

Ключові слова: студентство, молодь, комсомол, молодіжні об'єднання, перебудова.

FORMATION OF STUDENT YOUTH' CONSCIOUSNESS OF UKRAINIAN SSR IN THE PERIOD OF PERESTROIKA (1985-1991)

The article illustrates the influence of Soviet ideology on student youth, the preconditions and trends of forming the civic activity of Ukrainian students during the period of Perestroika, as well as the creation and activities of student associations. The approaches of the Komsomol-party structures to the youth initiatives and the consequences of their implementation were analyzed.

The significant impact on student youth had the revival of society and the rise of national consciousness which has begun in the period of Perestroika. On the one hand, Higher Education Institutions were still under pressure of the Komsomol and Soviet authorities. On the other hand, in the conditions of «publicity» and «democratization», informal youth organizations began to take the initiative, which in fact led to the decline of the Komsomol unions. Socio-political activity of students was aimed at radical renewal of Soviet society.

Key words: students, youth, Komsomol, youth associations, Perestroika.

Студентство – рушійна сила держави, адже завжди є попереду всіх суспільно-політичних процесів. Підтвердженням цього слугує ряд протестів в Україні у різні роки (Революція на граніті, Помаранчева революція, Революція гідності), коли саме молодь першою активно виступала проти заскорузлості, прагнучи змін та кращого життя у державі. Ситуація періоду перебудови зі змінами підходів державних структур до молодіжних ініціатив, відходом від репресивних методів на користь діалогу з молоддю нагадує події сьогодення, коли свідоме активне студентство включається у політику, а влада проголошує новітні погляди, цікавиться молодіжним баченням проблем. І сьогодні студенти навчаються в умовах змін і державних перетворень, перебувають в епіцентрі суспільних процесів, є поколінням, що визначає долю держави. Тому важливо вивчати досвід минулого, аналізувати тенденції розвитку, взаємодію держави і студентства, коло проблем, вирішення яких домоглася молодь.

Дослідженням молодіжного руху присвячені роботи М. Головатого, О. Бойка, О. Корнієвського. Спроби проаналізувати причини появи неформальних об'єднань, їх значення в умовах перебудови здійснено у дослідженнях О. Стояна, І. Колядки. Студентство радянської України у різні роки було предметом вивчення Н. Хоменко, А. Ебель та О. Панчук. Проте, соціокультурне становище студентів Української РСР в період 1985-1991 рр. не стало предметом окремих досліджень і наукових студій.

У період перебудови відроджується духовність суспільства, відбувається піднесення національної свідомості. Громадськість все частіше піднімає питання української мови та культури, поживається релігійність, що впливало на студентство та молодь загалом.

У 1980-х рр. серед суспільно-політичних рухів радянської України особливо розвивався молодіжний рух як соціальна організація, що може об'єднувати людей різних спрямувань для досягнення певної мети [9, с. 312]. Громадянська активність української

молоді другої половини 1980-х рр. передбачала вирішення не лише молодіжних питань, а й проблем загальнодержавного значення.

На початку перебудови молодь все більше віддалялася від політики та різних громадських організацій, погіршувався економічний стан молоді, поширювалися пияцтво та злочинність. Власне тому терміново треба було внести зміни у принципи державної молодіжної політики та переглянути шляхи вирішення проблем молоді.

Громадська активність зазнала змін завдяки визнанню проблем в організації діяльності громадських угруповань. Комсомол не витримував конкуренції неформальних товариств молоді, а політика «гласності» та «демократизації» сприяла занепаду комсомолу. На VIII пленумі Ленінської комуністичної спілки молоді України зазначалося: «Проблема в тому, що комсомол безнадійно відстає від політичних запитів студентів. Питання мови, символіки, виборів попервах вирішуються неформалами, а вже потім – комсомольцями. А в результаті – зниження кількісного і якісного складу вузівського комсомолу» [10, с. 2].

На XXVII з'їзді КРПС у 1986 р. було висловлено думку, що в державі недостатньо реалізується самодіяльність і творчість громадських об'єднань [6, с. 57–58]. У травні 1986 р. затверджують «Положення про любительське об'єднання, клуб за інтересом», метою якого було розширення правової бази для громадських ініціатив. Це положення прискорило заснування комсомолом спеціальних структур для ширшої реалізації молодіжних запитів у межах офіційних об'єднань. Метою цих структур, що у 1986–1987 рр. вже діяли в усіх містах УРСР, були організація відпочинку, підтримка і контроль ініціатив молоді [2].

На XX з'їзді Ленінської комуністичної спілки молоді у 1987 р. проголошено демократизацію у діяльності комсомолу та розширення творчості. Згідно рішень з'їзду, комсомол мав посилити ідеологічний та організаційний вплив на молодіжні самодіяльні об'єднання та боротися з будь-якими проявами, що суперечать соціалістичному способу життя [14, с. 139]. У той час вирізняли три типи молодіжних угруповань: позитивні (ті, що дотримувалися офіційної ідеологічної доктрини), нейтральні (переважно субкультурні об'єднання, що не мали певного соціально-політичного напрямку), негативні (ті, що зачіпали «заборонені» теми та орієнтовані на неофіційні ідейно-світоглядні бачення) [8, с. 31].

З 1986 р. комсомол почав сприяти діяльності рок-клубів, клубів футбольних фанатів, співпрацювати з «воїнами-інтернаціоналістами». С. Червонописький вважає, що причиною створення об'єднань «воїнів-інтернаціоналістів» стало те, що замовчування подій в Афганістані спонукало «афганців» до захисту своїх прав, прав сімей воїнів, що не повернулися з війни, ушанування пам'яті загиблих [13, с. 67].

Криза у сфері освіти спонукала студентство влаштовувати різні акції і домагатися вирішення проблем. Постанова №328 Ради Міністрів СРСР від 13 березня 1987 р. «Про заходи щодо покращення матеріальних і житлових умов аспірантів, студентів і тих, хто навчається в середніх спеціальних навчальних закладах» практично не реалізовувалась. З 1950 р. видатки із держбюджету СРСР на освіту не зростали і сягали всього 6,2 %, тоді як у США та Японії за цей період збільшились втричі, і становили 12% і 10% відповідно [1, с. 3]. На підготовку одного студента в Радянському Союзі використовувалося коштів майже у 5 разів менше, ніж у Японії, та майже у 6 разів менше, ніж у Великій Британії [12, с. 4].

Невдоволення політикою влади взагалі та станом освіти, зокрема, було причиною неформальної активності студентства. Також не влаштовували студентів якість викладання, питання побуту. Серед студентів були популярними вислови про створення альтернативних партій, спілок. З усіх студентів, що навчалися в Україні на стаціонарі, близько 10% брали участь у неформальних групах [2].

Восени 1987 р. на базі Львівського лісотехнічного інституту створено молодіжну організацію – «Товариство Лева», що займалася культурологічною роботою: відбудовою і

збереженням пам'яток культури, проведенням екологічних експедицій, популяризацією українського фольклору тощо. А навесні 1988 р. студенти Київського державного університету утворили опозиційну до влади організацію «Громада», яка була однією з перших на теренах всього Радянського Союзу. Її члени вимагали економічного суверенітету України, усунення В. Щербицького з посади першого секретаря ЦК КПУ тощо. Через тиск адміністрації закладу, вже 1989 р. «Громада» припинила свою діяльність.

Політика перебудови активізувала студентську ініціативу і в напрямку госпрозрахункових молодіжних організацій. На початку 1988 р. в Україні нараховувалось 105 госпрозрахункових молодіжних центрів, 450 молодіжних кафе [2].

На кінець 1980-х рр. активізувалася громадська діяльність студентської молоді. У тому ж 1988 р. в Українській республіці існувало більше 30 студентських дружин охорони природи, діяльність яких обмежувалась місцевими органами влади та викликала недовіру Державного комітету УСРС з охорони природи [2]. У травні 1989 р. відбулася конференція Львівського Студентського Братства, де було прийнято статут, програму товариства. Метою організації було «забезпечення активної участі студентів в докорінному оновленні суспільства, відстоюванні їхніх конституційних прав і інтересів, формуванні демократичної народної інтелігенції». У вересні 1989 р. в Києві було створено ініціативну групу Української Студентської Спілки [11, с. 1]. Такі ж групи потім виникли у Дніпрі, Одесі, Тернополі та інших містах.

Державно-партійні структури, намагаючись реагувати на процеси поширення неформальних студентських товариств, у серпні 1989 р. видали постанову «Про протидію негативним процесам у середовищі студентської та учнівської молоді», у якій стверджувалося про посилене намагання різних політизованих груп використовувати активність студентства в антисоціалістичних цілях. Студенти Києва, Львова, Одеси, Харкова, Сімферополя намагалися силовими методами (бойкотами, мітингами, страйками) вирішити свої проблеми.

Очевидним було, що на студентське середовище партійні і комсомольські структури вже не мають впливу. Восени збори комсомольських організацій у ВНЗ та звітно-виборчі конференції пройшли не успішно. Згідно з опитуванням серед студентів Львова, проведеного наприкінці 1980-х рр., більшість негативно оцінила діяльність комсомольських організацій, більше 60% опитаних дали високу оцінку роботі Студентського Братства [4, с. 21].

Співпраця офіційних структур і неформальних молодіжних об'єднань викликала неоднозначну реакцію. Реалізація інтересів молоді у різних товариствах підвищувала рівень молодіжної ініціативи, знімала напругу у стосунках «неформальної» молоді і офіційних структур, але, з іншого боку, партійні та комсомольські структури суворо контролювали молодіжні об'єднання, не завжди надавали матеріальну та організаційну допомогу товариствам.

Свого апогею політична свідомість і активність студентства досягла наприкінці 1990 р., коли Студентське Братство та Українська студентська спілка організували мирну акцію протесту, яка пізніше отримала назву «Революція на граніті». 2 жовтня 1990 р. на площі Жовтневої революції (нині – Майдан Незалежності) студенти практично з усієї України почали політичне голодування. Вимогами протестуючих студентів були: припинення повноважень Верховної Ради УРСР і призначення нових виборів; прийняття закону про націоналізацію майна КПУ та ЛКСМУ; не допустити підписання нового союзного договору; проходження військової служби юнаками тільки в межах УРСР; відставка Голови Ради Міністрів УРСР В. Масола. За даними Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, з 510 тис. студентів стаціонару вузів України в акції взяло участь у різних містах країни майже 100 тис. осіб [2].

Один з організаторів протесту О. Доній казав: «У 1990 р. стала відчутна відмінність у сприйнятті ситуації між молоддю та поколінням старшої формації. Посівши

кільканадцять місць у парламенті, демократи помітно заспокоїлись на лаврах хиткого виграшу. Молодь романтизована і піднесена, позбавлена традицій постійного пошуку компромісів з номенклатурою, була налаштована максималістськи» [3, с. 10].

Верховна Рада створила тимчасову комісію по розгляду вимог протестуючих студентів. Документ, з урахуванням всіх вимог студентства, що розробила комісія 17 жовтня, було схвалено, наступного дня студенти припинили протест, не підозрюючи, що буде виконана лише одна вимога – відставка Голови Ради Міністрів.

Радикальні вчинки студентів спонукали опозиційні сили до активніших дій. Згадуючи події Студентської революції, Л. Кравчук зазначив: «Мешканці України ще восени 1990 р. досить голосно заявили про своє небажання у великій родині жебраків» [5, с. 230].

Отже, період перебудови для студентства і молоді загалом, як активної частини суспільства, яка прагне до позитивних змін у державі, з одного боку, і яка все ж таки перебуває під тиском комсомолу та ідеології радянської влади, з іншого, має двоякий вплив. Завдяки політиці «гласності» та «демократизації», розумінні потреб молоді, неформальні угруповання беруть ініціативу на себе, фактично зумовивши занепад комсомольських спілок. Найбільшої суспільно-політичної активності студентство досягло у 1990 р., коли своїми силами молодь намагалася докорінно оновити радянське суспільство. Після проголошення незалежності України студентство і досі активно включається у політичні процеси, прагне кращого демократичного життя не лише молоді, а й всього суспільства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ахметов Р. Новая программа развития высшего образования в стране // Львовская правда. 1989. 16 сентября.
2. Багмет М., Сорока С. Комсомол та неформальні об'єднання України в період «перебудови» // Політичний менеджмент. 2006. № 5. С. 164-181. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ПоМе_2006_5_18 (дата звернення: 02.02.2019).
3. Бойко О. Предтеча Руху: неформальні організації як фактор громадсько-політичного життя України у період перебудови // Людина і політика. 2001. № 1. С.10-57.
4. Вентка Р. А. Современные студенческие организации в вузах Украины // Молодежная политика: опыт, проблемы, перспективы. Материалы международной научно-практической конференции. Ч. 2. Київ, 1992. С.19-23.
5. Кравчук Л. Маємо те, що маємо. Спогади і роздуми. Київ, 2002. 392 с.
6. Материалы XXVII съезда Коммунистической партии Советского Союза. Москва: Политиздат, 1989. 352 с.
7. Муравський О. Молодіжний рух в Україні на зламі 80-х – 90-х років ХХ ст.: політологічний аспект // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: [збірник наукових праць]. Львів, 2006. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/11741> (дата звернення: 05.02.2019).
8. Левичева В. Неформальные самодеятельные объединения. Социологический очерк. Москва: Изд-во «Знание», 1989. 63 с.
9. Політологія: Навч. посібник / За ред. О.І. Семківа. Львів, 1993.
10. Соціально-економічні та громадсько-політичні проблеми студентства і завдання комітетів комсомолу для їхнього вирішення // Молодь України. 1990. 21 лютого.
11. Студенти створюють спілку // Вибір. 1989. №9.
12. Унгурян О. Студенти, об'єднайтесь! // Комсомольское знамя. 1989. 10 декабря.
13. Червонописький С. Становлення «афганського руху» в УРСР (1980 - 1991 рр.) // Політичний менеджмент. 2005. № 6. С.66-81.
14. XX съезд Всесоюзного Ленинского Коммунистического Союза Молодежи, 15 - 18 апреля 1987 г.: Стенографический отчет. Т. 2. Москва: Мол. Гвардия, 1987. 415 с.

REFERENCES

1. Akhmetov, P. (1989). Novaya programma razvitiya vysshego obrazovaniya v strane [New program of the development of higher education in the country]. *L'vovskaya pravda – Lvov Truth* [in Russian].
2. Bahmet, M. & Soroka, S. (2006). Komsomol ta neformalni ob'iednannia Ukrainy v period "perebudovy" [Komsomol and Informal association of Ukraine in the period of Perestroika]. // *Politychnyi menedzhment – Political management*. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2006_5_18 [in Ukrainian].
3. Boiko, O. (2001). Predtecha Rukhu: neformalni orhanizatsii yak faktor hromadsko-politychnoho zhyttia Ukrainy u period perebudovy [Former Rukh: informal organizations as a factor of public-political life of Ukraine during the period of perestroika]. *Liudyna i polityka – Man and politics*, 1, 10 – 57 [in Ukrainian].
4. Ventka, R. A. (1992). Sovremennye studencheskie organizatsii v vuzakh Ukrainy [Modern student organizations in universities of Ukraine]. // *Molodezhnaya politika: opyt, problemy, perspektivy – Youth policy: experience, problems, prospects. Proceedings of the international scientific-practical conference, part 2*, 19 – 23 [in Russian].
5. Kravchuk, L. (2002). *Maiemo te, shcho maiemo. Spohady i rozдумы [We have what we have. Memories and meditations]*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Materialy XXVII s'ezda Kommunisticheskoy partii Sovetskogo Soyuza [Proceedings of the XXVII Congress of the Communist Party of the Soviet Union] // *Politizdat* (1989) [in Russian].
7. Muravs'kyy, O. (2006) Molodizhnyy rukh v Ukrayini na zlami 80-kh – 90-kh rokiv XX st.: politolohichnyy aspekt [Youth movement in Ukraine at the turn of the 80's and 90's of the XX century: the political aspect] // *Ukrayins'ka natsional'na ideya: realiyi ta perspektyvy rozvytku – Ukrainian national idea: realities and prospects of development*. Retrieved from: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/11741> [in Ukrainian].
8. Levicheva, V. (1989). *Neformal'nye samodeyatel'nye ob"edineniya. Sotsiologicheskii ocherk [Informal amateur associations. Sociological essay]*. Moscow: Znanie [in Russian].
9. Semkiy, O. I. (Eds.). (1993). *Politolohiya: Navch. Posibnyk [Politics: Teaching. Manual]*. L'viv [in Ukrainian].
10. (1990) Sotsial'no-ekonomichni ta hromads'ko-politychni problemy studentstva i zavdannya komitetiv komsomolu dlya yikhno'oho vyrishennya [Socio-economic, socio-political problems of students and the task of the committees of the Komsomol to solve them] // *Molod' Ukrayiny – Youth of Ukraine* [in Ukrainian].
11. (1989) Studenty stvoryuyut' spilku [Students create a union] // *Vybir – Choice* [in Ukrainian].
12. Unguryan, O. (1989) Studenti, ob"edinyaytes'! [Students, unite!]/// *Komsomol'skoe znamya – Komsomol banner* [in Russian].
13. Chervonopys'kyy, S. (2005) Stanovlennya «afhans'koho rukhu» v URSR (1980 - 1991 rr.) [Formation of the "Afghan Movement" in the USSR (1980 – 1991)] // *Politychnyy menedzhment - Political management*, 6, 66 – 81 [in Ukrainian].
14. XX s'ezd Vsesoyuznogo Leninskogo Kommunisticheskogo Soyuza Molodezhi: [XX Congress of the All-Union Lenin Communist Union of Youth] // *Stenograficheskiy otchet – Verbatim Report*, (Vol. 2), 415. Moscow: Mol. Gvardiya [in Ukrainian].

Одержано 01.03.2019.